

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 21 (2023)

ISSN 2081-1861

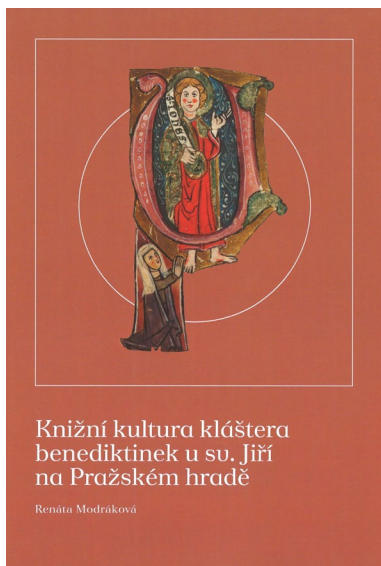
DOI 10.24917/20811861.21.34

Iwona Pietrkiewicz

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0000-0002-2479-6918

Pismo i książka w klasztorze żeńskim – na przykładzie benedyktynek św. Jerzego w Pradze (Renata Modráková, *Knižní kultura kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě*, Praha: Národní knihovna České republiky, 2022, 611 s. – ISBN 978-80-7050-751-3)

W światowym piśmiennictwie badania kultury książki mają stabilne podstawy teoretyczne i na dobre zadomowiły się w międzynarodowej, wielojęzycznej literaturze naukowej. Poszukiwaniom metodologicznym w zakresie badań historycznych zorientowanych na kulturę i jej przejawy często towarzyszy interdyscyplinarność oraz otwarcie na nowe modele poznawcze i metody interpretacyjne. Liczne obecnie perspektywy badawcze, dla których konstytutywną kategorią epistemologiczną stała się kultura, widoczne są tak w badaniach dyscyplin humanistycznych, jak i społecznych.

Kiedy w latach 50. XX wieku doszło „do przełamania tradycyjnego modelu prezentowania historii kultury/cywilizacji” wyłonił się nowy paradygmat badawczy – antropologia kulturowa – skoncentrowany na badaniach konkretnych środowisk społecznych i modeli kultury czy domen twórczości, w tym piśmiennictwa¹. W kręgu anglosaskim istotne stały się

1 G. Labuda, *Rozważania nad teorią i historią kultury i cywilizacji. Wybór studiów i rozpraw*, Poznań 2008, s. 17, 45; C. Geertz, *Opis gęsty. W poszukiwaniu interpretatywnej teorii kultury*, [w:] C. Geertz, *Interpretacja kultur. Wybrane eseje*, przeł. M. M. Piechaczek, Kraków 2005, s. 17–47; P. Burke, *Historia kulturowa. Wprowadzenie*, Kraków 2012, s. 3; tenże, *What is Cultural History*, Cambridge 2004; *New Perspectives on Historical Writing*, red. tenże, Cambridge 2001.

badania kultury intelektualnej, umysłowej lub szerzej – nowej historii kulturowej. Do rozstrzygnięć konceptualnych właściwych dla takiego wzoru interpretacyjnego odwoływali się liczni badacze pisma i książki. W Polsce akcentowano, że: „książka i jej *milieu* jest zjawiskiem historycznym, toteż bibliologia historyczna ze swoimi wyspecjalizowanymi dyscyplinami szczegółowymi jest dzisiaj najlepiej rozwiniętą i atrakcyjną poznawczo częścią bibliologii”². I rzeczywiście badacze docenili wielość spojrzeń i ujęć badań nad książką jako „zjawiskiem, zbiorami książek, światowym dziedzictwem i uniwersum książek...”, a także pojemność kulturowej perspektywy badawczej³.

Obecnie koncepcja teoretyczna traktująca książki i zbiory jako wytwory konkretnej kultury materialnej i duchowej, charakterystycznej dla danej epoki czy konkretnego środowiska, jest z powodzeniem realizowana przez badaczy, a pojęcie *kultura książki* stara się objaśniać wieloaspektowe ujęcie fenomenu świata książek i w naturalny sposób implikuje interdyscyplinarne badanie tekstu, jego materialnej postaci, a w końcu zmiennego modelu funkcjonowania książki w sensie literaturoznawczym, historycznym i księgoznawczym.

Takie ujęcie metodologiczne, przyjęte z powodzeniem w polskich badaniach, wskazuje, jak podobną drogę przeszli badacze czescy: historycy, literaturoznawcy, kulturoznawcy czy bibliolodzy, koncentrujący swoje prace na piśmiennictwie i jego reliktach, zachowanych zbiorach książki rękopiśmiennej i drukowanej postrzeganych jako dziedzictwo materialne oraz duchowe kraju⁴. Podobieństwa są również widoczne w zakresie posługiwania się kategorią badawczą identyfikowaną jako: *kultura pisma* czy *kultura piśmienności*⁵.

Podstawą przywołanych badań naukowych stały się dobrze zachowane, średniowieczne spuścizny zakonne. W wyniku ogólnoeuropejskich przemian społeczno-politycznych rozpoczętych w połowie XVIII wieku na wielką skalę realizowano przejmowanie własności klasztorów, a ich zbiory dokumentów historycznych stały się bazą tworzenia zasobów archiwów i bibliotek państwowych. Podobnie jak w innych krajach, w Czechach i na Morawach proces administrowany przez komisje cesarskie doprowadził do umieszczenia wielkiej części zbiorów w praskiej bibliotece uniwersyteckiej⁶. Z kolei dokumentacja archiwalna klasztoru znalazła się w Archiwum Narodowym Republiki Czeskiej.

2 Zob. K. Migoń, *Bibliologia wśród innych nauk. Koncepcje, realizacje, perspektywy*, [w:] *Bibliologia. Problemy badawcze nauk humanistycznych*, red. D. Kuźmina, Warszawa 2007, s. 13–14; tenże, *Bibliologia – nauka o kulturze książki*, „Nauka” 2005, nr 2, s. 49–57; M. Juda, *Bibliologia historyczna. Między tradycją a nowymi perspektywami*, [w:] *Bibliologia i informatologia*, red. D. Kuźmina, Warszawa 2011, s. 23–29.

3 K. Migoń, „Kultura książki” – wyrażenie potoczne, kategoria badawcza, czy specjalność naukowa?, [w:] *Ludzie i książki. Studia i szkice bibliologiczno-bibliograficzne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Hannie Tadeusiewicz*, Łódź 2011, s. 47.

4 *Knižní kultura českého středověku*, K. Boldan, M. Dragoun, M. Studničková, J. Marek, Dolní Břežany 2021.

5 L. Nekvapil, *Kultura psaní nebo písemná kultura? Několik slov úvodem*, [w:] *Kultura psaní v dějinách*, Pardubice 2016 s. 11–17.

6 O. Basti, *Rušení klášterů v Čechách a na Moravě za Josefa II*, [w:] *Zakony i klasztory w Europie Środkowo-Wschodniej w X-XX wieku*, red. H. Gapski, J. Kłoczowski, Lublin 1999, s. 286–297.

Po najstarsze zabytki średniowiecznego piśmiennictwa przechowywane w zbiorach czeskich szybko sięgnęli historycy. W naturalny sposób wielkie zainteresowanie budziła spuścizna *Ordo Sancti Benedicti* – zakonu mniszego, którego klasztorzy należą do najstarszych w Czechach. Powołanie czeskich fundacji benedyktyńskich wiązało się wprost z umacnianiem władców z rodu Przemyślidów oraz organizacją miejscowego Kościoła rzymskokatolickiego i powołaniem biskupstwa praskiego w 973 roku⁷.

Tradycją było fundowanie bliźniaczych klasztorów zakonu – męskiego i żeńskiego – w takiej właśnie kolejności. W Pradze wystąpiło zjawisko wyjątkowe, pierwszeństwo opactwa żeńskiego, którego założenie jest związane z domniamaną podróżą dyplomatyczną, posiadającej bardzo dobre wykształcenie łacińskie, księżniczki Młady (siostry Dobrawy, żony Mieszka) do Rzymu. Została ona pierwszą opatką konwentu przy bazylice św. Jerzego na Zamku Praskim⁸.

Ten najstarszy czeski klasztor był miejscem pochówku rodu Przemyślidów, co dawało mu całkowicie ekskluzywną pozycję wśród innych placówek, ale też konserwowało powiązanie z panującą dynastią realizowane wprost przez promowanie opatek z tej rodziny⁹. Dopiero w 993 r. powołano opactwo benedyktynów w miejscowości Břevnov pod Pragą (dziś klasztor św. Wojciecha i św. Małgorzaty w Pradze-Břevnovie)¹⁰.

Wejście Czech w sferę oddziaływania kultury łacińskiej pozwoliło na szybkie ustabilizowanie się rynku produkcji i konsumpcji tekstów, w naturalny sposób powiązanego z rozwojem miejscowego Kościoła¹¹. Praga jako ośrodek władzy biskupiej stała się ważnym ośrodkiem szkolnictwa, jego istotnymi elementami były też klasztory benedyktyńskie w mieście – żeński na Hradczanach oraz męski na Břevnovie¹².

7 J. Zeschick, *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, Praha 2007; P. Oulíková, *Konventní pečeti svatojiřského a břevnovského kláštera v Praze*, „Paginae historiae. Sborník Národního archivu” 2016, R. 24, cz. 1, s. 219–232; Z. Hledíková, *Benediktini v českých zemích ve středověku*, [w:] *Břevnov v českých dějinách. Sborník z konference pořádán ve dnech 14. a 15. září 1993 Filozofickou fakultou univerzity Karlovy u příležitosti milénia břevnovského kláštera*, red. I. Hlaváček, M. Bláhová, Praha 1997, s. 7–24.

8 A. Merhautová, *Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě*, Praha 1966.

9 R. Modráková, *Přemyslovský kult v rukopisech Kunhuty, abatyše svatojiřského kláštera*, [w:] *Panovnická reprezentace v písemné kultuře ve středověku. Sborník prací k životnímu jubileu profesora Ivana Hlaváčka*, Praha 2021, s. 40–50. Szerzej zob. *Elity i masy w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i wczesnych czasach nowożytnych*, red. A. Januszek-Sieradzka, H. Gmiterek, W. Iwańczak, P. Kras, Lublin 2016.

10 *Tisíc let kláštera benediktinů v Břevnově 993–1993*, D. Hejdová, P. Preiss, L. Uřešová i in., Praha 1993.

11 Kształtowanie się kultury piśmienniczej i czytelniczej w Czechach do końca XVIII w. polskiemu czytelnikowi przybliżył Grzegorz Nieć. Zob. G. Nieć, *Książka, naród, religia. Dzieje książki czeskiej do czasów odrodzenia narodowego*, Kraków 2022.

12 I. Hlaváček, *Knihy a knihovny v českém středověku (Studie k jejich dějinám do husitství)*, Praha 2005, s. 36–52; tenże, *Benediktinské knihy a knihovny 800–1300*, [w:] *Benediktini a střed Evropy. Křesťanství, kultura, společnost 800–1300*, Praha 2021, s. 184–192; tenże, *Knihovny a archivy jako nositelé paměti a kultury (poznámky k jejich středověké funkci na českém příkladě)*, [w:] *Wspólnoty małe i duże w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i w czasach wczesnonowożytnych*, Kraków 2010, s. 95–117. Zob. też D. Havel, *Počátky latinské*

Spuścizna rękopiśmienna powstająca i gromadzona w obu tych najstarszych klasztorach wcześniej stała się przedmiotem badań historyków, analizowano głównie praktykę piśmienną środowiska benedyktyńskiego, zwłaszcza w kontekście wybranych zabytków czy znaczących dla zakonu osób. Wiele interesujących wątków w swoich badaniach podjęła m.in. Zdeňka Hledíková, która pisała o „świętojerskim” skryptorium¹³, ale również zajęła się najstarszym rękopisem zachowanym w męskim klasztorze benedyktynek czeskich w Břevnovie¹⁴.

Jak już wspomniano, oczywiste jest, że badaczki interesowały wybrane relikty dokumentujące budowanie się czeskiej piśmienności oraz dorobek osób pochodzących z wysoko postawionych rodów. Bez wątplenia w przypadku klasztoru benedyktynek przy kościele św. Jerzego na Hradczanach były to zarówno Mlada, jego fundatorka, jak i opatka Khnuta (Kunegunda), uważana za ważną, aktywną twórczynię intelektualnego formatu opactwa benedyktynek w Pradze na przełomie XIII–XIV wieku. Przywołując tę postać, trudno nie odwoływać się do jej znaczenia dla historii Polski, skoro poślubiła księcia mazowieckiego Bolesława. Dopiero po opuszczeniu męża, w 1302 roku odnotowano jej wstąpienie do klasztoru benedyktynek św. Jerzego na zamku praskim, w którym objęła godność opatki. O jej znaczeniu dla rozwoju umysłowego wspólnoty benedyktynek napisano wiele. Wyraźnie podkreślano stopniowy wzrost znaczenia praktyk piśmiennych jako elementów koniecznych w życiu codziennym średniowiecznych zakonnic, zwłaszcza w kontekście funkcjonowania piśmiennictwa pragmatycznego, będącego podstawą całego systemu komunikacyjnego w wspólnocie¹⁵.

Prestiż opatki – osoby decydującej, posiadającej kontakty i wpływy przekładał się na podejmowanie inicjatyw fundatorskich w zakresie tekstów zamawianych przez benedyktyнки, lub im ofiarowywanych. Pozwalał również zgromadzić wokół klasztoru odpowiednie środowisko intelektualne, zatrudniać kompetentnych pisarzy czy iluminatorów, organizować własne skryptorium oraz bibliotekę.

Osobowości i umysłowości opatek benedyktynek praskich, w tym także postać Khnuty, ich działania w zakresie szeroko rozumianej piśmienności, zainspirowały wielu badaczy dawnej książki w Czechach¹⁶. Wydaje się, że również Renatę Mo-

pisemné kultury v českých zemích Nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě, Brno 2018; tenże, *Glosy a jejich role při odhalování nejstarší vrstvy břevnovského skryptoria*, „Studia historica Brunensia” 2013, R. 60, cz. 1–2, s. 25–39.

13 Z. Hledíková, *Poznámka ke svatojirskému skriptoriumu kolem roku 1300*, „Documenta Pragensia” 1990, vol. 10, (1), s. 31–49; M. Svobodová, „Zapomenuté” breviáře z kláštera benediktynek u sv. Jiří na Pražském hradě a jejich kalendáře. *Rukopisy Národní knihovny ČR XXIII D 156, XXIII D 142, XXIII D 155 a XXIII D 138*, [w:] *Studie o rukopisech = Studien über Handschriften = Etudes codicologiques*, Archiv Akademie věd České republiky, cz. 36 (2005–2006 [wyd. 2008]), s. 3–56.

14 Z. Hledíková, *Nejstarší brevnovsk rukopis (993–1993)*, w: *Milénium brevnovského kláštera. Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách*, red. I. Hlaváček, M. Bláhová, Praha 1993, s. 41–49.

15 M. Bláhová, *Pragmatická písemná kultura*, [w:] *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*, Praha 2008, s. 15–27.

16 A. Matějček, *Pasionál abatyše Kunhuty*, Praha 1922; J. Vilikovský, *Abatyše Kunhuta*, „Řád. Revue pro kulturu a život” 1939, R. 5, cz. 3, s. 148–163; Z. Hledíková, *Svatojirské kalendáře doby abatyše Kunhuty*, „Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica” 1991,

dráková, badaczkę średniowiecznej historii książki, o bardzo dobrym warsztacie paleograficznym i kodykologicznym. Wątki dotyczące dziedzictwa kulturowego klasztoru benedyktynek w Pradze podjęła w swoich pracach naukowych dość wcześnie¹⁷. Pozostały one stabilnym elementem zainteresowań Renaty Modrákové skoncentrowanych na problematyce piśmiennictwa powstającego i wykorzystywanego w średniowiecznym klasztorze żeńskim w Czechach. Wymownym ich odzwierciedleniem jest opublikowana w 2022 roku książka pt. *Knižní kultura kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě*. Zachowanie w zbiorach Biblioteki Narodowej Republiki Czeskiej znaczącej kolekcji rękopisów „świętojerskiego” klasztoru skłoniło Renatę Modráková do systematycznych i pogłębionych badań nad tym właśnie zasobem. Zbiór dopełniło też kilka rękopisów przechowywanych w Bibliotece Muzeum Narodowego. Całość została poddana precyzyjnemu opisowi kodykologicznemu, zgodnie z obowiązującą metodologią. Badania objęły ostatecznie prawie 100 jednostek rękopisów powstałych na przestrzeni od XII do XVIII wieku. Podkreślić trzeba, że zasadniczy korpus tego zbioru tworzą kodeksy średniowieczne, głównie o charakterze liturgicznym i paraliturgicznym oraz piśmiennictwo pragmatyczne.

Rozpraszany od XVIII wieku zasób dokumentów historycznych pozostałych po benedyktyнках z klasztoru św. Jerzego wymagał od autorki podjęcia systematycznych badań nad identyfikacją rękopisów, które przynależały do zbioru wykorzystywanego przez mniszki. Szeroko zakrojone poszukiwania proweniencyjne i bibliograficzne, będące podstawowymi metodami dla historyków książki, pozwoliły na zebranie i zweryfikowanie bogatej liczby tekstów rękopiśmiennych powstałych od XII do XVIII wieku. Oczywiście jest jednak, że stanowią one jedynie ułamek pierwotnego stanu omawianego księgozbioru. Niewątpliwie znane dziś dokumenty źródłowe pozostałe po skasowanym w ramach reform józefińskich klasztorze (rok 1782)

[nr] 2 s. 61–81; taż, *Das Passionale der Äbtissin Kunigunde*, [w:] *Actes du XIIIe colloque du Comité international de paléographie latine. La collaboration dans la production de l'écrit médiéval. (Weingarten, 22–25 septembre 2000)*, [ed.] H. Spilling, Paris 2003, s. 169–182; J. Homolka, *Passionale der Äbtissin Kunigunde und die Kunst des 14. Jahrhunderts in Böhmen*, [w:] *King John of Luxembourg (1296–1346) and the Art of his Era: Proceedings of the International Conference, Prague, September 16–20, 1996*, Praha 1998, s. 5–9; K. Benešová, *Abatyše Kunhuta a svatojiřský klášter*, [w:] *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, Praha 2010 s. 468–473; H. Runčiková, *Text a obraz Pasionálu abatyše Kunhuty*, [w:] *Vidět – Slyšet – Číst – Rozumět. Sborník příspěvků mezinárodní konference studentů doktorských studijních programů*, Praha 2015, s. 69–74; Z. Uhlíř, *Tři knížky abatyše Kunhuty*, [w:] *S knihou v ruce. Kolektivní monografie k životnímu jubileu PhDr. Veroniky Procházkové*, Praha 2020 s. 16–25.

17 R. Modráková, *Úřad abatyše kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražského hradě v období 13.–14. století*, [w:] *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII–XV. Kolektivní monografie = collective treatise*, Praha 2008, s. 580–587; taż, *Odráz dvorského prostředí v klášteře benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě v 13.–14. století*, [w:] *Dvory a rezidence ve středověku II, Skladba a kultura dvorské společnosti*, ed. D. Dvořáčková-Malá, J. Zelenka, Praha 2008, s. 459–474; taż, *Pisemnosti abatyší kláštera sv. Jiří na Pražském hradě ve 13.–14. století. Naznačení úzkých hranic mezi diplomatikou a kodikologií*, [in:] *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*, ed. Z. Hojda, H. Pátková, Praha 2008, s. 55–72; taż, *Známé i neznámé jeptišky kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě z jeho pramenů*, [w:] *Náchodsko od minulosti k dnešku. Sborník příspěvků k šedesátinám PhDr. Václava Sádla*, Liberec 2009, s. 83–100.

potwierdzają znaczący i budowany nieprzerwanie przez kilka wieków dorobek intelektualny placówki¹⁸. Co ważne sytuują go nie tylko na pozycji najstarszego i wiodącego dla mniszek klasztoru w Czechach, ale również wskazują na wysoką pozycję skryptorium i biblioteki konwentu na tle innych żeńskich opactw benedyktyńskich w ówczesnej Europie.

Wybrany przez autorkę benedyktyński klasztor św. Jerzego na Zamku Praskim można uznać za wręcz modelowy – ilustrujący wysoki poziom kultury książki średniowiecznych Czech. Poznajemy bowiem nie tylko dorobek piśmienny najstarszego klasztoru w Czechach, ale również osiągnięcia w tym zakresie środowiska mniszek, żeńskiej gałęzi zakonu, który dzięki Kasjanowi tak mocno osadził w życiu zakonnym „czytanie”, przeniesione za pośrednictwem tradycji benedyktyńskiej do praktyki innych zakonów¹⁹.

Środowisko wybrane przez Renatę Modrákovą klarownie ilustruje procesy zachodzące w grupie realizującej konkretną koncepcję życia religijnego, kształtowaną przez regułę, konstytucje czy dodatkowe komentarze, ale też wprost powiązane z władzą świecką, dworem władców, kręgiem ich współpracowników oraz stronników realizowanej polityki wewnętrznej i zewnętrznej. Już przywołanie imion czterech opatek spokrewnionych z Przemyślidami (z imienia znane są trzy: Mlada, Anežka, Kunhuta) wskazuje, jak ściśle była to relacja, jak klasztor poprzez dotyczącą określonych środowisk rekrutację kształtował znaczenie swojej placówki nie tylko w kontekście *sacrum*, ale istotnych decyzji państwowych. Skład społeczny klasztoru wynikał bowiem wprost z określonej rzeczywistości zakonnej, zharmonizowanej z potrzebami najbliższego środowiska, a jego konsekwencją był obieg tekstu w klasztorze.

Precyzyjna koncepcja badań Renaty Modrákovej wymagała przede wszystkim rejestracji rozproszonych rękopisów benedyktynek z klasztoru św. Jerzego, i to właśnie ich merytoryczna weryfikacja i opis definiuje strukturę recenzowanej pracy. Jest ona podporządkowana zaprezentowaniu, przygotowanego zgodnie z przytoczonymi zasadami metodologicznymi katalogu rękopisów posiadanych przez praskie mniszki. Warto tu podkreślić kodykologiczny warsztat autorki, która stosując się do obowiązujących przepisów²⁰, starała się nader precyzyjnie opisać rękopisy zakwalifikowane do zbioru – pochodzące z klasztoru benedyktynek św. Jerzego w Pradze. W katalogu ujęto teksty powstałe w skryptorium „świętojerskim”, przygotowane dla zakonnic oraz importowane na ich potrzeby, a dopełniane w klasztorze i funkcjonujące w jego kręgu (od XII wieku) oraz tzw. „rękopisy młodsze”, powstałe po dobie husyckiej (XV-XVIII wiek).

Ponieważ książka tworzona oraz funkcjonująca w klasztorze jest nie tylko znakiem przynależności do kultury duchowej, ale także pełni w tym środowisku ważne funkcje: liturgiczne, duchowe, edukacyjne, motywacyjne, kognitywne, estetyczne,

---

18 O. Bastl, *Knihy a listiny zrušeného svatojiřského klastera*, [w:] *Seminář a jeho hosté II. Sborník příspěvků k nedožítým 70. narozeninám Doc. PhDr. Rostislava Nového*, Praha 2004 s. 187–223.

19 L.J.R. Milis, *Anielscy mniši i ziemscy ludzie. Monastycyzm i jego znaczenie w społeczeństwie średniowiecznym*, Kraków 1996, s. 134.

20 Por. Z. Hledíková, H. Pátková, I. Hlaváček, *Paleograficko-kodikologické etudy*, Praha 2021.

emocjonalne... zbiór omawiany przez autorkę staje się znakiem aktywności religijnej i intelektualnej mniszek, świadectwem mentalności i recepcji określonych treści, a szerzej: zainteresowań intelektualnych, intensywności oddziaływania idei czy przenikania kultur.

Pierwszy – czy nie podstawowy? – kontakt z tekstami w żeńskim środowisku zakonnym był związany z liturgią i ikonosferą²¹. Reprezentatywna dla elit, środowiska kościelnego także, kultura piśmienna nigdy bowiem nie była jedyną! Ważnym jej uzupełnieniem był kontekst komunikacji oralnej i wizualnej (sięganie po symbolikę słowa i księgi), zwłaszcza w zakonach żeńskich. Wydaje się, że właśnie taki schemat widzimy u benedyktynek praskich, i to on definiuje obieg tworzenia oraz odbioru tekstów w tym środowisku.

Renata Modráková, rekonstruując piśmienny zasób historyczny benedyktynek, buduje perspektywę do analizy znaczenia szeroko rozumianej kultury książki, obejmującej rytualizację życia, wewnętrzny oraz zewnętrzny obieg tekstu (śpiewanego, czytanego, pisanego) w klasztorze, skorelowany wprost z zadaniami i obowiązkami osób pełniących najważniejsze funkcje w klasztorze. Wskazuje – poprzez skatalogowane testy – jak kształtowała się sfera umysłowa środowiska praskiego klasztoru benedyktynek. Podkreślmy, że poruszamy się tu w spektrum języka łacińskiego, co implikuje (zróżnicowane najpewniej) kompetencje językowe poszczególnych mniszek oraz wspólnoty jako całości. Zaprezentowane i precyzyjnie opisane kodeksy rękopiśmienne mogą być, i niewątpliwie będą, podstawą takich właśnie dociekań.

Sygnalizowane przez autorkę zdefiniowanie roli – pozycji – funkcji konkretnych mniszek pozwala na dostrzeżenie ich znaczenia w szerszym kontekście, zwłaszcza kultywowania: wagi Pisma Świętego, liturgii czy chrystocentryzmu promowanych przez benedyktynek. Przywołane przez Renatę Modrákovą wskazują na gros rękopisów, których funkcjonowanie, uwzględniając dominującą rolę łaciny oraz duże zróżnicowanie poziomu wykształcenia mniczków i mniszek w średniowieczu – powiązane jest wprost ze sferą liturgiczną – a więc liturgią mszy świętej, sakramentów, godzin (w Kościele rzymskokatolickim „modlitwą brewiarzową”) oraz innymi nabożeństwami paraliturgicznymi.

Rozpatrywanie piśmienności z perspektywy religii, w kontekście określonych praktyk liturgicznych i pobożnościowych oraz w zderzeniu z pozornie homogenicznym kolekcjonerstwem książek w środowiskach zakonnych umożliwia analizę zarówno twórczości, jak i ich konsumpcji w środowisku benedyktynek. Pozwala też na rozpatrywanie tego piśmiennictwa w kontekście dorobku intelektualnego średniowiecznych mniszek w Europie.

Tekst książki autorka podzieliła na dwie zasadnicze części. Pierwsza z nich omawia dzieje benedyktynek w Europie i Czechach (s. 21–197), uwzględniając istotne dla środowiska czeskiego wydarzenia polityczne i społeczne (np. wojny husyckie) oraz duchowość benedyktynek (skodyfikowaną w tak podstawowych dokumentach jak reguła i konstytucje) w kontekście piśmienności mniszek praskich (w tym dorobek opatek i innych osób o wysokim pochodzeniu czy pełniących ważne funkcje w zakonie) widocznej poprzez produkcję, gromadzenie i funkcjonowanie tekstów w klasztorze. Druga zaś jest, przygotowanym zgodnie z zaprezentowaną

---

21 J. Gwioździk, *Kultura pisma i książki w żeńskich klasztorach dawnej Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, Katowice 2015, s. 25.

metodologią (s. 9–10), katalogiem rękopisów klasztoru benedyktynek św. Jerzego w Pradze (s. 199–560).

Właśnie ta druga część jest niezwykle cennym materiałem źródłowym. Szczegółowy opis zaprezentowanych rękopisów pozwala dostrzec ich wewnętrzne zróżnicowanie, zarówno pod względem wartości merytorycznej i historycznej, jak też artystycznej. Pokazuje kolekcję zdominowaną przez literaturę religijną, a zwłaszcza liturgiczną i teologiczną oraz parenetyczną, w której znajdujemy nie tylko teksty dokumentujące rozwój samodzielnego Kościoła czeskiego, ale także wyjątkowe przykłady kaligrafii i iluminatorstwa średniowiecznego.

Rekonstrukcja księgozbioru rękopisów historycznych benedyktynek św. Jerzego w Pradze otwiera przestrzeń do dalszych badań, zwłaszcza pogłębionej analizy ich funkcjonowania w żeńskim środowisku zakonnym. Monastyczne konwenty żeńskie, choć mniej liczne, mniej widoczne w życiu społecznym, o skromniejszym dorobku umysłowym miały istotny wpływ na życie religijne i wносиły wiele w sferze kultury, zwłaszcza w okresie średniowiecza.

Środowiskowe umocowanie klasztoru benedyktynek praskich, w którym kształciły się królewskie córki, do którego aspirowały dziedziczki znaczących rodów, potwierdza, że był on stabilnym i trwałym elementem życia religijnego w Czechach²². Praca przygotowana przez autorkę otwiera przestrzeń do dalszych analiz. Jest to pole zróżnicowane tematycznie i o dużym potencjale, od którego można oczekiwać inspiracji do kolejnych prac poświęconych wybranym rękopisom (zabytkom istotnym ze względu na zawartość treściową, formę fizyczną czy powiązaniem z konkretnymi osobami) oraz skupionych na analizach porównawczych weryfikujących dorobek benedyktynek praskich. Właśnie ten pogłębiony interpretacyjny etap badań widzimy w kolejnej publikacji autorki, poświęconej wspomnianej wyżej opatce Khnucie (Kunegundzie)²³.

Pozostaje mieć nadzieję, że Renata Modráková będzie kontynuowała prace, skodyfikowane przez nią teksty rękopiśmienne nie były bowiem do tej pory obecne w dyskursie kodykologicznym jako całość – identyfikująca dorobek i dziedzictwo benedyktynek praskich, pokazująca ich znaczenie, zwłaszcza w kontekście długiego trwania i stabilności instytucji zakonnych, będących centrami kultury europejskiej.

Bibliografia w wyborze

- Bastl O., *Knihy a listiny zrušeného svatojiřského klastera*, [w:] *Seminář a jeho hosté II. Sborník příspěvků k nedožitém 70. narozeninám Doc. PhDr. Rostislava Nového*, Praha 2004 s. 187–223.
- Benešová K., *Abatyše Kunhuta a svatojiřský klaster*, [w:] *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, Praha 2010 s. 468–473.
- Burke P., *Historia kulturowa. Wprowadzenie*, Kraków 2012.
- Hlaváček I., *Benediktínské knihy a knihovny 800–1300*, [w:] *Benediktini a střed Evropy. Křesťanství, kultura, společnost 800–1300*, Praha 2021, s. 184–192.
- Hledíková Z., Pátková H., Hlaváček I., *Paleograficko-kodikologické etudy*, Praha 2021.

22 K. Pacovský, *Svatojiřský klášter v Praze očima pisatelů doby předhusitské*, Praha 2023.

23 R. Modráková, *Kunhuta. Královská dcera a svatojiřská abatyše*, Praha 2023.

Pismo i książka w klasztorze żeńskim – na przykładzie benedyktynek św. Jerzego w Pradze [561]

Hledíková Z., *Poznámka ke svatojiřskému skriptoriu kolem roku 1300*, „Documenta Pragensia” 1990, vol. 10, (1), s. 31–49.

Hledíková Z., *Svatojiřské kalendáre doby abatyše Kunhuty*, „Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica” 1991, [nr] 2 s. 61–81.

Knižní kultura českého středověku, K. Boldan, M. Dragoun, M. Studničková, J. Marek, Dolní Břežany 2021.

Migoń K., „Kultura książki” – wyrażenie potoczne, kategoria badawcza, czy specjalność naukowa?, [w:] *Ludzie i książki. Studia i szkice bibliologiczno-bibliograficzne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Hannie Tadeusiewicz*, Łódź 2011, s. 47–57.

Modráková R., *Přemyslovský kult v rukopisech Kunhuty, abatyše svatojiřského klastera*, [w:] *Panovnická reprezentace v písemné kultuře ve středověku. Sborník prací k životnímu jubileu profesora Ivana Hlaváčka*, Praha 2021, s. 40–50.

Modráková R., *Kunhuta. Královská dcera a svatojiřská abatyše*, Praha 2023.

Pacovský K., *Svatojiřský klášter v Praze očima pisatelů doby předhusitské*, Praha 2023.

Runčíková H., *Text a obraz Pasionálu abatyše Kunhuty*, [w:] *Vidět – Slyšet – Číst – Rozumět. Sborník příspěvků mezinárodní konference studentů doktorských studijních programu*, Praha 2015, s. 69–74.

Svobodová M., „Zapomenuté” breviáře z kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě a jejich kalendáře. *Rukopisy Národní knihovny ČR XXIII D 156, XXIII D 142, XXIII D 155 a XXIII D 138*, [w:] *Studie o rukopisech = Studien über Handschriften = Etudes codicologiques*, Archiv Akademie věd České republiky, cz. 36 (2005–2006 [wyd. 2008]), s. 3–56.

Uhlíř Z., *Tři knížky abatyše Kunhuty*, [w:] *S knihou v ruce. Kolektivní monografie k životnímu jubileu PhDr. Veroniky Procházkové*, Praha 2020 s. 16–25.